

Forming factors of communicative competence in preschool children

Dilnozakhon KOMILOVA¹

Andijan State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

28 February 2022

Accepted 20 March 2022

Available online

15 April 2022

Keywords:

communicative,
competence,
intensive,
manipulation,
method,
excursion,
diagnostics,
monologue,
dialogue,
speech,
motive,
social motive,
reflexive,
general didactic,
social description,
approach.

ABSTRACT

Currently, major reforms are taking place in the field of preschool education, but various approaches will be carried out in the educational process, the assimilation of the educational process by children, the difficulties in quickly adapting children with peers and the environment, the relevance of intensive preparation of preschool children through comprehensive improvement are mentioned below. Also, it was added that it is a factor that children at this age quickly and effectively adapt to the formation of communicative competence. It is considered an important duty of the child to develop communicative competence, therefore, the development of personality is the main factor. The article tells about the "Principles and effective factors in the formation of communicative competence in older preschoolers".

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp534-539>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Мактабгача катта ёшдаги болаларда коммуникатив компетенцияни шакллантириш омиллари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

коммуникатив,
компетенция,
интенсив,
манипуляция,

Бугунги кунда мактабгача таълим соҳасида жуда катта ислохотлар амалга оширилаётганлиги, бироқ ўқув-тарбиявий жараёнда турлича ёндашувлар олиб борилса-да, болаларнинг мактаб таълимига мослашиши, тенгдошлари ва

¹ lecturer, department of Preschool education methods, Andijan State University, Andijan, Uzbekistan

метод,
экскурсия,
диагностика,
монологик,
диалогик,
нутқ,
мотив,
ижтимоий мотив,
рефлексивлик,
умумдидактик,
ижтимоий тавсиф,
ёндашув.

атрофдагилар билан самарали мулоқотга киришиши қийин кечаётганлиги, мактабгача ёшдаги болаларни комплекс ривожлантириш орқали уларни мактаб таълимига интенсив тайёрлаш масаласи долзарб эканлиги хусусида сўз юритилади. Шунингдек, мазкур ёшдаги болаларда коммуникатив компетенцияларни шакллантириш мактаб таълимига тез ва самарали мослашиш омили саналиб, коммуникатив компетенция ижтимоий тавсифга эга бўлиб, уни болаларда шакллантириш учун умумдидактик, хусусий тамойилларга ва инновацион ёндашувларга асосланган жараёни ташкил этишни тақозо этади. Коммуникатив компетенция бола шахсини ривожланишининг муҳим шарти ҳисобланади, шунингдек, шахс ривожланишининг асосий омили саналади. Мақолада “Мактабгача катта ёшдаги болаларда коммуникатив компетенцияни шакллантириш тамойиллари ва самарали омиллари” тўғрисида фикрлар юритилган.

Формирующие факторы коммуникативной компетенции у детей дошкольного возраста

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

коммуникативный,
компетенция,
интенсивный,
манипуляция,
метод,
экскурсия,
диагностика,
монологический,
диалоговый,
речь,
мотив,
социальный мотив,
рефлексивный,
общедидактический,
социальное описание,
подход.

В настоящее время в сфере дошкольного образования происходят большие реформы, но в учебно-воспитательном процессе будут проводится различные подходы, усвоение детьми образовательного процесса, трудности в быстрой адаптации детей с ровесниками и окружающей средой, актуальность интенсивного подгтовления детей дошкольного возраста путём комплексного улучшения упомянуты далее. Так же, было добавлено, что является фактором то, что дети в данном возрасте быстро и эффективно адаптируются в формирования коммуникативной компетенции.

Считается важной обязанностью ребёнка развитие коммуникативной компетенции, следовательно, развитие личности является главным фактором. В статье повествуется о «Принципах и действенных факторах формирования коммуникативной компетенции у дошкольников старшего возраста».

Мактабгача ёшдаги боланинг ижтимоийлашишида ижтимоий тажрибанинг таъсири беқиёсдир. Болалар катталарга тақлид асосида турли фаолиятларни мустақил, бошқаларини эса ўзгалар ёрдамида ўзлаштиришга эришадилар. Ижтимоийлашиш натижасида болалар атрофдаги шахслар каби маданият ва цивилизацияга уйғунлашади. Мактабгача ёшдаги болаларнинг ижтимоийлашувида эса коммуникациянинг ўрни беқиёсдир. Бола нутқдан ўз фикри, ҳистуйғуларини ифодалаш, яъни атрофдаги инсонларга таъсир қилиш учун фойдаланади. Бунда нутқнинг ифодалилиги, эмоционал ва боғланган бўлиши муҳимдир. Билишга қизиқишнинг асосини фаол фикрий фаолият ташкил этади.

Билишга қизиқиши таъсири остида бола узоқ ва турғун равишда диққатини қарата олиш, мустақил равишда ақлий ёки амалий вазифаларни еча олиши мумкин. Бу жараён давомида юзага келадиган ижобий ҳис – туйғулар – ҳайратланиш, муваффақиятдан қувониш – ўз кучига ишонч мустаҳкамланади. Билишга қизиқиш боланинг ўйин, расм, ҳикоя ва бошқа ижодий фаолиятида ўз аксини топади. Шунинг учун катталар бундай фаолиятнинг ривожланиши учун шароит яратишлари керак. Самарали мустақил фаолиятни ташкил қилиш билиш жараёнларининг ривожланиши учун яхши асос бўлиб хизмат қилади.

Коммуникатив компетенция бола шахсининг ривожланишида энг зарур омил саналади. Коммуникатив компетенциянинг ривожланиши, болаларни атроф-оламга ижтимоий-психологик мослашувига ёрдам беради ҳамда шахсий сифатларни шакллантиради. Болалар ўзгалар билан ҳам алоқага кириша олади улар билан ўзаро муносабатларни тиклайди, ўз хулқ-авторини бошқаради шахс сифатида ўз-ўзини таҳлил қилади ва баҳолайди.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда атроф-оламдаги турли хил воқеа ва ҳодисаларни кузатиши натижасида мулоқотга киришиш истаги юзага келади. Улар катталар билан мулоқот қилишга қизиқа бошлайдилар. Болаларда мулоқотнинг ушбу шакллари эвазига инсоний қадриятлар, мактаб таълимига интеллектуал, мотиватцион ва коммуникатив йўналишда тайёрлик шаклланади.

Коммуникатив компетенция бола шахси ривожланишининг муҳим шарти ҳисобланади, шунингдек, шахс ривожланишининг асосий омили саналади. Коммуникатив компетенция шахс тузилишининг зарурий компоненти бўлиб, болани атроф-оламга ижтимоий-психологик мослашувини таъминлайди ҳамда бошқалар билан ўзаро муносабатда бўлади, мулоқот вақтида ўз-ўзини бошқара олади ва шахс сифатида шаклланишига таъсир кўрсатади. Мулоқотнинг янги шакллари болаларда сўз захирасини бойитади. Бироқ болаларда мулоқот шакллари эгаллаш ёш хусусияти билан боғлиқ бўлади. Болалар мулоқот вақтида бир шаклдан иккинчисига ўтишда боланинг психик ривожланиш даражаси ва коммуникатив кўникмаларни шаклланганлигига ҳам бевосита таъсир кўрсатади. Мулоқот жараёнида болаларнинг диққати катталарга йўналтирилади, ҳиссиётларини катталар муносабатига қараб ифодаляйдилар, ўзлари ташаббус кўрсатиб, уларнинг диққатини жалб қиладилар. Катталарни қандай муносабат билдираётганлигини тез англаб оладилар ва буни ўзига қўйилган баҳо сифатида қабул қиладилар. Мана шундай тарзда бошқа одамлар билан мулоқот қилиши орқали ўзини англай бошлайди.

Е.О. Смирнова фикрича, “Болаларни ўзаро муносабатга киришишларида мулоқотнинг қуйидаги воситалари алоҳида ўрин эгаллайди. Уларни болалар босқичма-босқич ўзлаштирадилар, яъни экспрессив-мимик ҳаракатлар яъни суҳбатдошига назар солиш, табассум қилиш, ҳиссиётларини юзда ифодалаш, сўзлаганда турли ҳаракатларни намойиш этиш; предметлар билан фаолият қилиш, бунда болалар ва катталар биргаликда ҳаракатларни ифодаляйдилар; нутқий элементлардан тўғри фойдаланиш, овоз тони, интонатция ва пауза билан ифодали сўзлаш” [Смирнова Е.О. Диагностика психического развития детей от рождения до 3 лет: Методическое пособие для практических психологов. 2-е изд. испр. и доп. СПб.: «Детство-пресс» – 2005. С. 32]. Жданова Е.В. Личност и коммуникация. М.: Издательство: Флинта, 2010. – С. 176].

Болаларда санаб ўтилган воситалар ижтимоий-ҳиссий кўникмаларни ҳам ривожлантиради. Натижада, болаларда коммуникатив компетенция шакллана боради. Мактабгача ёшдаги болаларда мулоқотнинг ривожланиши характер сифатларини ҳам юзага келтиради ва коммуникатив фаолиятга йўналтиради. Мулоқотда болаларнинг ёш хусусияти етакчи ҳисобланиб, психик жараёнлар ҳам ривожланади. Мулоқот болаларда барча эҳтиёжларни қондирилишини таъминлайди. Масалан: моддий ва маънавий эҳтиёжни қондириш учун тенгдошлари, тарбиячи-педагоглар, катталар ва ота-оналари билан мулоқот қилади. Мулоқот мотивлари шахсий сифатлардан бири бўлиб, катталар таъсирида ривожланади. Мактабгача катта ёшдаги болалар нутқдан ўз фикри, ҳис-туйғуларини ифодалаш, яъни атрофдаги инсонларга таъсир қилиш учун фойдаланадилар секин-аста коммуникатив компетенция элементлари такомиллашиб боради. Бунда тарбиячи-педагоглар болалар нутқи ифодали, эмоционал ва боғланган бўлишига алоҳида эътибор қаратишлари муҳимдир.

Мактабгача катта ёш даврида нутқий ривожланишнинг муҳим вазифалари амалга оширилади яъни болаларда луғатнинг бойиши, нутқий маданиятни шаклланиши, нутқнинг грамматик қурилиши, боғланган нутқнинг ривожланиши рўй беради. Шунингдек, болаларда диалогик нутқ ривожланади. Аниқ, ифодали, мазмунли гапириш, суҳбатдошни тинглаш, уни тушунишга ҳаракат қилиш, бировнинг сўзини бўлмаслик, бир мавзудан бошқасига ўтмаслик каби кўникмалар шакллантирилади. Бу даврда болаларда қизиқувчанлик янада ортади, бу эса, уларда билиш фаолиятини ривожлантиради. Билишга қизиқиш болаларнинг янги маълумотларни ўрганиш, предметларнинг ноаниқ сифат, хусусиятларини аниқлаш, ҳодисаларнинг моҳиятини тушуниш ва улар ўртасидаги алоқа муносабатларни топишга интилади. Болаларнинг мантикий фикрлашлари натижасида уларда билишга қизиқиш ортади. Яъни фикрлаш жараёни ўзаро мулоқот ва муносабатга киришиш орқали амалга ошади. Билишга қизиқиши таъсири остида бола узоқ ва турғун равишда диққатини жамлай олади, мустақил равишда ақлий ёки амалий вазифаларни бажара олади. Бу жараён давомида болаларда юзага келадиган ижобий ҳис-туйғулар, ҳайратланиш, муваффақиятдан қувониш, ўз кучига ишонч “МЕН” концепцияси ортиб боради. Билишга қизиқиш боланинг ўйин, расм чизиш, ҳикоя сўзлаш ва бошқа ижодий фаолиятларида амалга оширилади. Шунинг учун педагог-тарбиячилар ва катталар бундай фаолиятнинг ривожланиши учун қулай шароит яратишлари керак. Самарали мулоқот ва мустақил фаолиятни ташкил қилиш билиш жараёнларининг ривожланиши учун яхши асос бўлиб хизмат қилади. Қизиқувчанлик ва билишга қизиқиш болаларни билишга, билимга бўлган чанқоғини қондириш йўллариини излашга ундайди. Бола ўзи қизиққан маълумотларни катталардан сўрайди, ўқиб беришни ва сўзлаб беришини талаб қилади. Бунда болаларда коммуникатив кўникмаларни шаклланганлиги муҳим рол ўйнайди.

Болалардаги коммуникатив кўникмалар таркибига ўзгаларни тинглай олиш; маълумотлар мазмунини англаган ҳолда тўғри қабул қилиш ва узатиш; ўзгаларни ҳис қилиш, уларга ҳамдардлик билдириш; ўзи ва бошқаларни баҳолаш, уларнинг фикр-мулоҳазаларини қабул қилиш; низоларни бартараф этиш; болалар жамоасининг аъзоси сифатида ўзаро бирга ҳаракат қилиш кабилар киради.

Мулоқот жараёни болаларни психик ривожланишига таъсир кўрсатади, бунда катталар болаларнинг ҳаётий тажрибасини аниқлайди, улар томонидан қўйиладиган вазифалар болаларни билим, кўникма ва малакаларини эгаллашларига ёрдам беради, мулоқот жараёнида катталарнинг ҳатти-ҳаракатларини ўзлаштирадилар. Болаларнинг бир-бирлари билан мулоқоти уларда ижодий қобилиятини намоён этишга қулай шароит яратади. Самарали мулоқотни ташкил этиш учун маълум омил ва воситалар хизмат қилади. Мактабгача катта ёшдаги болаларда коммуникатив компетенцияни шакллантиришда қатор омиллар таъсир кўрсатади. Энг асосийси болаларда шахсий сифатлар шаклланади, бироқ ушбу жараён секин-аста бўлиб беради. Бунда болаларнинг индивидуал ривожланиш ва имкониятларини эътиборга олиш лозим. Бунинг учун мактабгача таълим ташкилотларида ижобий психологик муҳит яратиш зарур. Мабодо болаларни эркин фаолияти учун шароит яратилмаса, бола фаоллиги пасаяди, мулоқотга кириша олмайди ва уларда хавотир, жаҳлдорлик аломатлари пайдо бўла бошлайди. Болаларда коммуникатив компетенцияни шакллантиришдаги муҳим омиллардан бири тил воситалари ва нутқий элементлардан фойдаланиш саналади. Болаларда тенгдошлари билан бўлган илк муносабатлар коммуникатив кўникмаларни ривожлантиради, ўзи ҳақидаги тасаввурлари кенгаяди. Болаларни тенгдошлари билан мулоқоти бир қатор хусусиятларга эга бўлиб, улар тенгдошлари билан мулоқоти катталар билан суҳбатлашгандан кўра эркин, очиқ ва тушунарли, жонли кечади. Мулоқотнинг ўзига хослиги шундаки, бунда болалар нутқи намоён бўлади, тенгдошига нима ҳақида сўзлаётганини аниқлайди, катталарга бўлган муносабатдан анчагина фарқ қилади. Болаларни тенгдошлари билан мулоқоти бошқаларни тинглагандан кўра қизиқарлироқ туюлади. Мактабгача катта ёшдаги болаларни тенгдошлари билан нутқий мулоқоти ўзига хос функциялар ва турличалиги билан фарқ қилади. Болаларда мулоқотдаги мураккаб жараёнлар (кимдандир ҳафалигини ифодалаш истаги, салбий ёки ижобий ҳисларини намоён қилиш, ҳаёл қилиш) турли нутқий алоқаларни юзага келтиради. Улар истаклари ва кайфиятини ўз сўзлари билан ифодалашни хоҳайди. Катталар ва тенгдошлари билан мулоқотда бўлиш болалар нутқини ривожланишига ёрдам беради. Тенгдошлари билан мулоқот натижасида болалар ўз истак ва хоҳишлари, кайфиятини намоён этишни ўз-ўзини бошқариш ҳамда турлича муносабатга киришишни ўрганади. Болаларни тенгдошларига бўлган муносабати осон ва қулай, сўзга бой бўлиб, улар бир-бирларини катталарга нисбатан тез тушуна оладилар. Айнан мана шу ҳолат болалар нутқини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Мактабгача катта ёшдаги болаларни катталар ва тенгдошлари билан муносабатига оид ҳаётий тажриба шахс сифатида ўзини аниқлаш жараёнини юзага келтиради. Болаларни тенгдошлари ва катталар билан муносабат юритиш тажрибаси турли фаолиятда биргаликда иштирок этиши ўзини аниқлаш тажрибасини оширади. Бироқ ўз-ўзини аниқлаш тажрибаси болаларда коммуникатив компетенцияни шакллантиришда етарли омил ҳисобланмайди. Катталар ва болаларнинг мулоқот мазмунининг жисмоний ҳолати, жисмоний эҳтиёжларини қондирилиш даражасига боғлиқдир. Мактабгача катта ёш даврида болалар бошқа шахслар билан ўзаро алоқада бўлишга эҳтиёжи баланд бўлади, муҳокама ёки суҳбатлар бўлса ўзининг шахсий муносабатини баён этишга ҳаракат қилади. Маълумки, коммуникатив алоқалар болаларда илк ёшлиқдан бошланади. Асосан, мулоқот болани ўраб турган

атрофдаги вазиятлар асосида юз беради. Агарда болаларга вазият нотаниш бўлса, мулоқотга киришишда қийин-чилик юзага келиши мумкин. Бунда болалар турли сўз ва иборалардан фойда-ланишни билишлари зарур. Болалар гапни тўғри тузишни ўрганадилар ва боғланишли нутқ ривожланади. Болалар ўз ҳаракати ва ўзини англаши керак, зарур ҳолларда хулқ-авторини бошқара олиши лозим. Мактабгача катта ёшдаги болаларда коммуникатив компетенцияни шаклланиши уларни келажакда мактаб таълимига мослашишига ёрдам беради, тенгдошлари ва болалар жамоасига қўшилиши самарали кечади. Бундан ташқари, бола шахсини ҳар томонлама ривож-ланиши ва келгуси ҳаёти муваффақиятли кечишига замин яратилади. Болаларда коммуникатив компетенцияни шакллантиришда катталар билан мулоқот жараёнида мантиқий фикрлай олиш, сўзлардан тўғри фойдаланиш, саломлашиш, кечирим сўраш, ниманидир илтимос қилиш, ташаккур изҳор қилиш кабилар ўргатилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников. – М.: Академия, 2000. – С. 279.
2. Жалолова Г. Болаларни мактабга тайёрлашда ноанъанавий ўйинлардан фойдаланиш. Т.: 2004. – Б. 69.
3. Журова Л.Е. Обучение грамоте в детском саду. – М.: Просвещение, 2004. – С. 147.
4. Жумабоев М. Болалар адабиёти. Т.: 1996. – Б. 207.
5. Исҳоқова М.Р., Файзуллаева М.З., Кучаров Ж.Р., Азизова Н.Қ, Султонова Н.М. Саводхонликка ўргатиш. Ўйнаймиз, ўқиймиз, ёзамиз. Тарбиячи китоби. Т.: 2918. – Б. 94.
6. Карпова С.Н. Осознание словесного состава речи дошкольниками. – М.: Просвещение, 1997. – С. 197.
7. Қодирова Ф.Р., Қодирова Р.М. Болалар нутқини ривожлантириш назарияси ва методикаси. Дарслик. Т.: Истиқлол, 2006. – Б. 247.
8. Рудик О.С. Развитие речи детей 6-7 лет в свободной деятельности. Методические рекомендации. ТТС «Сфера», Москва, 2009. – С. 37.